

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ” – СВИЩОВ
Катедра „Застраховане и социално дело”

МАРТИН ЕМИЛОВ МАРИНОВ

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ
НА ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНАТА ЗАЩИТА
НА УЧИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна

степен **доктор** по научна специалност

Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка

(социално дело)

Научен ръководител:

Доц. д-р Венцислав Василев

СВИЩОВ

2017

Дисертационният труд се състои от 180 страници, от които: заглавна страница – 1 страница; съдържание – 2 страници; увод – 5 страници; основен текст (три глави) – 159 страници; заключение – 4 страници; списък с използвана литература и източници на информация – 5 страници (108 източника); декларация за оригиналност и достоверност – 1 страница; приложения – 3 страници (2 приложения). В подкрепа на изложението са оформени 90 фигури.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита по реда на Закона за развитието на академичния състав в Република България от катедра „Застраховане и социално дело” при Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Условията на съвременното социално-икономическо развитие и нарастващите обективни изисквания и субективни очаквания поставят пенсионното осигуряване в различните форми на неговото проявление пред сериозни предизвикателства. От една страна, като част от провежданата социалноосигурителна защита, пенсионното осигуряване отразява и възпроизвежда подоходната диференциация, проявяваща се като функционален ефект от икономическата активност и платената заетост. От друга страна, като механизъм за запазване и поддържане на формиран желан стандарт на живот, пенсионното осигуряване има съществен принос за гарантиране на нормалното и пълноценно съществуване на лицата след прекратяване на упражняваната от тях активна трудова дейност. И не на последно по значение място - пенсионното осигуряване, проявявайки се като своеобразна форма на превенция на бедността, има пряко отношение към постигане на желаните измерения на адекватността на социалнозащитните системи.

Учителската професия безспорно се откроява със своята обществена значимост, което, обаче, извежда редица проблеми, немалка част от които свързани с материалната обезпеченост и адекватно възмездяване на труда на учителите. Формирането на нива на заплащане в сферата на образованието около средните за страната се превръща в традиционно за съвременното българско общество, а класическият механизъм на функциониране на социалното осигуряване трансформира параметрите на проявяваната икономическа активност в съответстващи на трудовите доходи на учителите пенсии в неособено високи размери. В този смисъл, съвсем естествено е, отчитайки параметрите на заетостта на учителите и най-вече заплащането на учителския труд, вниманието да бъде насочено и

към оценка на достигнатата степен на развитие и очертаване на възможностите за усъвършенстване на тяхната пенсионноосигурителна защита, предоставяна в рамките на съвременните многоколонни осигурителни системи.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на настоящия дисертационен труд е проявлението на пенсионното осигуряване като елемент на социалноосигурителните системи и фундамент на социалната сигурност в съвременното общество в контекста на икономическата активност и заетостта.

Предмет на изследване е пенсионноосигурителната защита на учителите в България и съпътстващите нейното функциониране организационно-икономически проблеми на трансформирането на натрупани осигурителни права в осигурителни плащания, адекватни не само на персоналния осигурителен принос, но и на ролята и значимостта на учителската професия за социално-икономическото развитие и просперитет на българското общество.

3. Изследователска теза

Направен е опит за аргументиране на **тезата**, че *традиционният подход, прилаган в пенсионното осигуряване при организацията на пенсионноосигурителната защита на учителите в България, особено в условията на пазарно недооценяване на учителския труд, трансформира продължителността на упражняваната трудова дейност и получаваните трудови доходи в пенсии в размер, отчасти съобразен с участието в Учителския пенсионен фонд и несъответстващ на ролята, приноса и значимостта на учителската професия в процеса на формиране на трудовия потенциал, човешкия капитал и цялостното икономическо развитие и просперитет на обществото.*

4. Цел и задачи на дисертационния труд

Основната цел на дисертационния труд е да бъдат аргументирани и изведени предложения за развитие и усъвършенстване на пенсионноосигурителната защита на учителите в България, превръщащи специалния режим на осигуряване на учителите в модерна професионална пенсионна схема и позволяващи проявлението на пенсионното осигуряване като социално-икономически коректив, предоставяйки пенсии в размер, съобразен с приноса и значимостта на учителската професия за формирането на човешкия капитал и социално-икономическо развитие и просперитет в българското общество.

Изпълнението на поставената цел изисква изпълнението на следните по-важни **изследователски задачи**:

- изследване взаимовръзката икономическа активност – човешки капитал – личен и обществен просперитет;
- проучване възможностите на пенсионното осигуряване за запазване и поддържане на формиран желан стандарт на живот след пенсиониране;
- очертаване ролята на икономическата активност и заплащането на труда като детерминанти на пенсионноосигурителната защита на учителите;
- проучване генезиса на пенсионното осигуряване като среда за осъществяване на пенсионноосигурителната защита на учителите в България;
- изучаване спецификата на многоколонния осигурителен модел като организационно-икономическа рамка на пенсионноосигурителната защита на учителите в България;
- изследване развитието на пенсионното осигуряване на учителите в България;

- изучаване на социално-икономическите характеристики и принос на труда на учителите в България;
- оценяване на състоянието на пенсионноосигурителната защита на учителите в България;
- очертаване на възможностите за развитие на пенсионното осигуряване на учителите в България.

5. Методология на изследването

При разработване на дисертацията са взети под внимание: изследвания на наши и чужди автори, посветени на проблемите на пенсионното осигуряване, икономическото развитие и човешкия капитал, официална статистическа информация и нормативна база, действаща към 01.06.2017 г. Обектът и предметът на дисертационния труд, защитата на формулираната теза и изпълнението на поставените цел и задачи предопределят използването на традиционните за съвременното научно изследване методи - исторически метод; сравнителен метод; метод на анализ и синтез; метод на експертните оценки; метод на наблюдението; метод на моделирането; статистико-математически методи. Изводите и препоръките, послужили като основа на формулираните предложения, са базирани на актуални наблюдения върху практиката на пенсионноосигурителната защита на учителите в България.

6. Обхват на изследването

Изследването е ограничено по своя обхват единствено до спецификата на пенсионноосигурителната защита на учителите във връзка с риска старост. Подобно ограничение може да бъде обяснено със спецификата на старостта като осигурителен риск, и най-вече голямата вероятност за навършване на пенсионна възраст и високата степен на предвидимост и конкретизация на очакваните негативни ефекти.

Осигурително-техническите и финансово-организационни решения на пенсионноосигурителната защита на учителите при старост, утвърдили се като рационални и доказали своя капацитет, с успех могат да бъдат използвани като модел за усъвършенстване на осигуряването при инвалидност и смърт.

7. Аprobация на дисертационния труд

Дисертационният труд е обсъден на заседания на катедра „Застраховане и социално дело” при Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов. Части от изследователските резултати са представени на научни форуми и са публикувани в специализирани научни издания.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение, декларация за оригиналност и достоверност, списък с използвана литература и източници на информация и приложения. Общият обем на увода, трите глави и заключението е 168 страници. В подкрепа на изложението са разработени 90 фигури.

Структурата на дисертационния труд е следната:

Увод

Глава I. Теоретико-методологически аспекти на пенсионноосигурителната защита на учителите в съвременното общество

1. Икономическата активност като основа за постигане на личен и обществен просперитет

1.1. Специфика на формирането на човешкия капитал като фундамент на икономическата активност и заетостта

1.2. Човешкият капитал като основа за постигане на личен и обществен просперитет

2. Пенсионното осигуряване като основна форма за постигане на индивидуална и социална сигурност

2.1. Организационни форми на социалната сигурност

2.2. Социалното осигуряване като икономически фундамент на социалната сигурност

2.3. Пенсионното осигуряване като технология на социалната сигурност в съвременното общество

3. Организационни подходи и национални практики на пенсионноосигурителната защита на учителите

3.1. Трудът на учителите като основа за постигане на личен просперитет и детерминанта на тяхната пенсионноосигурителна защита

3.2. Организационни алтернативи на пенсионноосигурителната защита на учителите

3.3. Национални практики на пенсионноосигурителната защита на учителите

Глава II. Интеграционни измерения на пенсионното осигуряване на учителите в пенсионноосигурителната система на България

1. Еволюция на пенсионния модел на България до 1999 г.

1.1. Развитие на пенсионното осигуряване до 1950 г.

1.2. Пенсионното осигуряване през периода 1950 - 1989 г.

1.3. Пенсионното осигуряване през периода 1990 - 1999 г.

2. Съвременният осигурителен модел като организационна рамка на пенсионното осигуряване на учителите в България

2.1. Държавното обществено осигуряване като фундамент на публичната пенсионноосигурителна система

2.2. Допълнителното пенсионно осигуряване като възможност за развитие на пенсионноосигурителната защита на учителите в България

3. Пенсионното осигуряване на учителите като елемент от пенсионноосигурителната система на България

3.1. Пенсионно осигуряване на учителите до 1950 г.

3.2. Пенсионно осигуряване на учителите през периода 1950 – 1989 г.

3.3. Пенсионно осигуряване на учителите през периода 1990 – 1999 г.

3.4. Пенсионно осигуряване на учителите в съвременната публична пенсионноосигурителна система на България

3.5. Учителският пенсионен фонд и финансово-организационна обособеност на пенсионното осигуряване на учителите в България

Глава III. Перспективи пред пенсионноосигурителната защита на учителите в България

1. Характеристика и оценка на труда на учителите в България

1.1. Параметрите на образователната система като среда и детерминанта на труда на учителите в България

1.2. Качествени измерения и персонални характеристики на труда на учителите в България

1.3. Ефекти и значимост на труда на учителите в България

2. Емпирична характеристика и оценка на пенсионноосигурителната защита на учителите в България

2.1. Характеристика и оценка на публичната пенсионноосигурителна защита на учителите и финансовото състояние на Учителския пенсионен фонд

2.2. Характеристика и оценка на допълнителното пенсионно осигуряване на учителите в България

3. Възможности за развитие на пенсионното осигуряване на учителите в условията на многоколонния осигурителен модел на България

3.1. Възможности за усъвършенстване механизма на определяне размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст на учителите от фонд „Пенсии“ на Държавното обществено осигуряване в България

3.2. Възможности за усъвършенстване механизма на определяне размерите на плащанията от Учителския пенсионен фонд

3.3. Оценка на ефектите от формулираните предложения за усъвършенстване механизма на определяне размерите на учителските пенсии и плащанията от Учителския пенсионен фонд

Заключение

Декларация за оригиналност и достоверност

Списък с използвана литература и източници на информация

Приложения

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО И РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Увод

Уводната част на дисертационния труд съдържа обосновка на актуалността и значимостта на темата. В нея са дефинирани обектът и предметът на изследването и е формулирана изследователската теза. Поставени са основната цел и конкретните изследователски задачи. Представена е методологията на изследването.

Глава I. Теоретико-методологически аспекти на пенсионноосигурителната защита на учителите в съвременното общество

Първа глава на дисертационния труд е в обем 58 страници и е структурирана в три параграфа.

Параграф 1. Икономическата активност като основа за постигане на личен и обществен просперитет е разработен в два

подпараграфа: 1.1. Специфика на формирането на човешкия капитал като фундамент на икономическата активност и заетостта и 1.2. Човешкият капитал като основа за постигане на личен и обществен просперитет. В него вниманието е насочено към качеството на работната сила като специфична съдържателна характеристика на човешкия капитал, позволяващо очертаване на значимостта на учителската професия и приноса на труда на учителите за постигане на личен и обществен просперитет.

В *първи подпараграф* са очертани съществуващите взаимовръзки между човешкия капитал, от една страна, и икономическата активност и заетостта – от друга, разгледани през призмата на спецификата на инвестиционния процес и възвръщаемостта на вложенията в образование и квалификация. Отстоява се становището, че целенасоченото обучение за придобиване на необходимите трудови компетенции следва да бъде базирано на достатъчно широката основа на общата поливалентна подготовка, възприемана като фундамент на бъдещото развитие и усъвършенстване на професионалните качества и характеристики на личността, а постигането на желаната възвръщаемост от инвестициите в човешки капитал в немалка степен зависи от тяхното оптимално разпределение през отделните етапи от жизнения цикъл на човека и насоченост към формиране на едни или други професионално-трудова характеристики на личността.

Втори подпараграф насочва вниманието към позитивните ефекти за личността и обществото като отражение на качествените характеристики на работната сила и равнището на човешкия капитал. Систематизирана е и е коментирана официална статистическа информация, позволяваща обвързване на нивата на произведения брутен вътрешен продукт със средния брой години за придобиване на образователен ценз, с дела на лицата с висше образование (в различните му степени и форми) и с

разходите за образование, от една страна, и на специфичните измерения на проявление на персонална икономическа активност с притежавания образователен ценз – от друга. Установено е, че високият дял на лицата с висше образование кореспондира с високи стойности на произведения брутен вътрешен продукт, а дялът на икономически активните лица в числеността на населението в работоспособна възраст и доходите от труд чувствително нарастват с повишаване степента на притежаваното образование.

Параграф 2. Пенсионното осигуряване като основна форма за постигане на индивидуална и социална сигурност е разработен в три подпараграфа: 2.1. Организационни форми на социалната сигурност; 2.2. Социалното осигуряване като икономически фундамент на социалната сигурност и 2.3. Пенсионното осигуряване като технология на социалната сигурност в съвременното общество. В него вниманието е насочено към специфичните икономически измерения на сигурността и възможностите за овладяване на несигурността чрез механизма на социалноосигурителната защита и пенсионното осигуряване.

В първи подпараграф са маркирани основните белези и е направен паралел между осигуряването, подпомагането и обезпечаването, възприемани като основни форми на организация на социалнозащитните дейности.

Втори подпараграф насочва вниманието към спецификата на социалното осигуряване в контекста на проявлението му като основна организационна форма и икономически фундамент на социалната сигурност. Коментирани са принципната схема на неговото функциониране и функционалното му предназначение. Очертани са социалните характеристики на предоставяните осигурителни плащания и на тази основа е прокарана аналогия с плащанията от социалното подпомагане и социалното обезпечаване, като са открити

съществуващите различия - в тяхното специфично предназначение (да обезщетят лицата за понасяните неблагоприятни икономически последици от проявлението на покритите рискове), в логиката и основанията за придобиване право на плащания (безусловно при изпълнение на предварително определени условия и предпоставки), в начина на определяне размерите на предоставяните плащания (във връзка и в зависимост от размера на получаваните преди настъпването на риска трудови доходи), в начина на финансиране (с вноски и с участието на лицата, допълвано, при необходимост, с бюджетен ресурс).

В *трети подпараграф* са представени съдържателните характеристики на пенсионното осигуряване като основен дял на социалното осигуряване. Очертана е осигурително-техническата специфика на рисковете инвалидност, старост и смърт и на пенсиите като форма на отпускните осигурителни плащания, отразяващи персоналното трудово участие и определяни в размер, зависещ от продължителността на активната трудова дейност и размера на получаваните трудови доходи. Споделено е становището, че персонализираната пазарна оценка на вложения труд може да бъде възприемана и като своеобразно отражение на индивидуалните трудови характеристики, превръщащи отделната единица работна сила в човешки капитал, а механизмът на функциониране на пенсионното осигуряване трансформира доходите от труд в съответстващи на част от материалните персонални ползи от формирания човешки капитал осигурителни плащания. Обоснована е необходимостта от преценка на възможностите за проявление на пенсионното осигуряване, особено в случаи на пазарно недооценяване на труда на определени категории лица с принос за формиране, поддържане и развитие на човешкия капитал на нацията, не само като икономически механизъм за осъществяване на желан трансфер на сигурност от икономически активния към икономически неактивния етап от човешкия живот съобразно

постигнати лични доходи и просперитет, но и като социално-икономически коректив, диференцирайки предоставяните осигурителни плащания съобразно общественото признание и значимост на извършваната от тях дейност.

Праграф 3. Организационни подходи и национални практики на пенсионноосигурителната защита на учителите е разработен в три подпараграфа: 3.1. Трудът на учителите като основа за постигане на личен просперитет и детерминанта на тяхната пенсионноосигурителна защита; 3.2. Организационни алтернативи на пенсионноосигурителната защита на учителите и 3.3. Национални практики на пенсионноосигурителната защита на учителите.

В *първи подпараграф* е очертана спецификата на учителската професия и ролята на труда на учителите в социално-икономическото пространство и в схемата на формиране на човешкия капитал. Отстоява се становището, че по-квалифицираният труд е по-производителен и ефективен, поради което инвестициите в човешки капитал се възвръщат чрез нарастващата печалба и високо заплащане през активния трудов живот. Учителят е носител на човешки капитал в неговата най-висша форма и степен на професионални знания и умения, а учителският труд пряко формира фундаменталните измерения на човешкия капитал, създавайки надеждна основа за неговото последващо развитие със съответните позитивни ефекти. На тази основа е логично да се очаква, че възнаграждението за труда на учителите, като икономическа форма и израз на персоналните измерения на човешкия капитал, но и като отражение на публичните ползи от неговото формиране, усъвършенстване и развитие, следва да бъде сред най-високите в обществото. Високите възнаграждения, адекватни на комплексната оценка на индивидуалните характеристики на труда на учителите и на приноса им за постигане на личен и обществен просперитет, не само позволяват постигане на желаното ниво на

удовлетворяване на текущите персонални потребности през икономически активния период от техния живот, но и гарантират необходимия трансфер на сигурност към периодите на очаквана трайна и необратима неработоспособност чрез механизма на функциониране на пенсионното осигуряване.

Във *втори подпараграф* са маркирани принципните възможности за организиране на пенсионното осигуряване на учителите. Отстоява се становището, че то може да бъде провеждано в рамките на единна национална система или в относително самостоятелна схема за пенсионноосигурителна защита. В първия случай осигуряването на учителите следва да бъде провеждано по реда, установен за всички осигурени лица, или по специален режим, съобразен, в една или друга степен, със спецификата на учителския труд. Във втория случай осигуряването на учителите следва да бъде провеждано при параметри, различни от параметрите на осигуряване в националната пенсионноосигурителна система, без обаче да ограничават мобилността и т.н. преносимост на осигурителни права. Очертана е спецификата на възможните организационни решения, които могат да бъдат насочени към регламентиране на различни размери на доходите, върху които се дължат осигурителни вноски, определяне на различен размер на събираните осигурителни вноски, разписване на различни условия, при които да се придобива право на осигурителни плащания, въвеждане на различни механизми за определяне размерите на отпускните плащания, провеждане на допълнителни форми на осигуряване и др. Аргументирано е твърдението, че цел на всяко едно подобно решение, въведено самостоятелно или в комбинация като част от опити за въздействие с комплексен характер при запазване на социално-икономическата идентичност на пенсионното осигуряване, е повишаване равнището на

предоставяната защита и извличане на максимален персонален полезен ефект.

В *трети подпараграф* са представени организационни елементи на пенсионното осигуряване при старост в някои европейски страни, в които пенсионноосигурителната защита на учителите се провежда по специален режим (Гърция) или в рамките и по правилата на общите национални системи (Англия, Австрия, Холандия и др.).

В **обобщение** на изложеното в Първа глава са направени следните *изводи*:

- Икономическата активност е фундамент за постигане на благополучие и просперитет във всяко общество. На обществено равнище те се свързват с мащабите на производството и с обема на произвеждания брутен вътрешен продукт. На индивидуално равнище те се свързват със сигурната, стабилна и добре платена заетост, позволяваща постигане на желаните стандарт и качество на живот. Желаните обеми на произвеждания брутен вътрешен продукт, както общо, така и на човек от населението, и сигурната, стабилна и добре платена персонална заетост, кореспондират с високите нива на образование и квалификация като атрибут на човешкия капитал и атестат за неговото качество;

- Учителската професия е една от най-значимите професии във всяко общество. Трудът на учителя се отличава с изключителни сложност и отговорност, а упражняването на учителската професия изисква високо образователно-квалификационно равнище и експертни познания в съответната област. Пряк материален израз на труда на учителите са знанията, уменията и постиженията на техните ученици, а косвен – социално-икономическото благополучие и просперитет на обществото;

- Спецификата на учителската професия и характеристиките на учителския труд предполагат възнагражденията на учителите да бъдат сред

най-високите, като основа за постигане на личен просперитет и осъществяване на желан икономически трансфер на сигурност към неработоспособния живот, адекватни на приноса им за формирането на човешкия капитал и социално-икономическото развитие на обществото. Традиционният икономически механизъм на пенсионноосигурителната защита, обаче, особено в случаите на пазарно недооценяване на учителския труд, дори и в условията на създаден специален режим на осигуряване с регламентирани специфични облекчени изисквания за пенсиониране на учителите, не е в състояние да играе ролята на социално-икономически коректив и да диференцира предоставяните осигурителни плащания съобразно общественото признание и значимост на учителската професия за благополучието и просперитета на обществото.

Глава II. Интеграционни измерения на пенсионното осигуряване на учителите в пенсионноосигурителната система на България

Втора глава на дисертационния труд е в обем 60 страници и е структурирана в три параграфа.

Параграф 1. Еволюция на пенсионния модел на България до 1999 г. е разработен в три подпараграфа: 1.1. Развитие на пенсионното осигуряване до 1950 г.; 1.2. Пенсионното осигуряване през периода 1950 - 1989 г. и 1.3. Пенсионното осигуряване през периода 1990 - 1999 г. В него вниманието е насочено към еволюционните изменения на пенсионното осигуряване в България, обусловени от спецификата на социално-икономическото развитие на страната.

В *първи подпараграф* е представено развитието на пенсионното осигуряване в България до 1950 г., чието начало е поставено с регламентиране правото на пенсия на учителите. Споделено е становището, че това е период на изграждане и развитие на отделните осигуровки, постепенно утвърждаване на пенсионното осигуряване,

отстраняване на допуснати организационни слабости и балансиране на приходите и разходите съобразно регламентираните права на пенсия въз основа на осигурително-технически разчети, базирани на надеждна статистическа информация.

Втори подпараграф проследява развитието на пенсионното осигуряване в условията на социалистическо обществено-политическо устройство и централно-планова икономика. Споделено е становището, че това е период на постепенно уеднаквяване на условията за провеждане на осигуряването на различните категории осигурени лица и постепенно нарастване на размерите и равнищата на предоставяните плащания.

В *трети подпараграф* вниманието е насочено към очертаване спецификата на развитие на пенсионното осигуряване през периода 1990 – 1999 г., обусловени от обществено-политическите и икономическите трансформации в българското общество. Споделено е становището, че това е период на чувствително намаление на заетостта, на превръщане на безработицата в значим проблем за българското общество, на нарастване на дела и значението на частния сектор в икономиката на България и на сериозни финансови затруднения за публичната осигурителна система, и едновременно с това – период, през който се възстановява относителната финансова самостоятелност на общественото осигуряване от бюджета на държавата.

Параграф 2. Съвременният осигурителен модел като организационна рамка на пенсионното осигуряване на учителите в България е разработен в два подпараграфа: 2.1. Държавното обществено осигуряване като фундамент на публичната пенсионноосигурителна система и 2.2. Допълнителното пенсионно осигуряване като възможност за развитие на пенсионноосигурителната защита на учителите в България. В него е представена спецификата на съвременния многоколонен

пенсионноосигурителен модел като своеобразна институционална рамка за провеждане на пенсионното осигуряване на учителите в България.

В *първи подпараграф* вниманието е насочено към организационната рамка и параметрите на пенсионноосигурителната защита, предоставяна в рамките на държавното обществено осигуряване. Акцентът е поставен върху средните размери и равнища на публичните пенсии, като основа за последващо сравнение с размерите и равнищата на пенсиите на учителите в България.

Във *втори подпараграф* е очертана институционализацията на допълнителното пенсионно осигуряване в България. Коментирани са регламентът на осигуряване във фондовете за допълнително задължително и допълнително доброволно пенсионно осигуряване във връзка със задължението за участие на учителите, родени след 31.12.1959 г. (в случай, че не са упражнили правото си да изберат осигуряване единствено във фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване) в универсални пенсионни фондове и възможното им участие в професионални пенсионни фондове (при законодателни промени, причисляващи учителите към кръга на лицата, чийто труд при пенсиониране се зачита за I и II категория) или в доброволни пенсионни фондове (в т.ч. и по професионални схеми) – при постигане на съответни договорености в рамките на индустриалните отношения и в процеса на колективното трудово договаряне.

Параграф 3. Пенсионното осигуряване при старост на учителите като елемент от пенсионноосигурителната система на България е разработен в пет подпараграфа: 3.1. Пенсионно осигуряване на учителите до 1950 г.; 3.2. Пенсионно осигуряване на учителите през периода 1950 – 1989 г.; 3.3. Пенсионно осигуряване на учителите през периода 1990 – 1999 г.; 3.4. Пенсионно осигуряване на учителите в съвременната публична пенсионноосигурителна система на България и 3.5. Учителският пенсионен фонд и финансово-организационна обособеност на пенсионното

осигуряване на учителите в България. В него, в хронологичен порядък и в систематизиран вид, са представени и коментирани еволюционните изменения в пенсионното осигуряване на учителите в България.

В *първи подпараграф* вниманието е насочено към появата и развитието на пенсионното осигуряване на учителите в България през периода до 1950 г. Установено е, че с узаконяването на пенсионното осигуряване на учителите на практика се поставя началото на законотворческата дейност в областта на пенсионното дело в България, а приетият през 1941 г. закон, регламентиращ осигуряването на т.нар. умствени работници, в т.ч. учителите, възпитателите и лекторите в частни учебни заведения и възпитателни институти, цели гарантирането на право на пенсия в по-голям размер за сметка на събирани по-големи вноски.

Във *втори подпараграф* е проучено развитието на пенсионното осигуряване на учителите през периода 1950 – 1989 г. Представени са организационните решения за провеждане осигуряването на учителите в пенсионната система на социалистическа България, разписани в приетите в края на 1957 г. и в началото на 1958 г. Закон за пенсиите и Правилник за прилагане на Закона за пенсиите, коментирани са промените (направени през 1962 г.) и отменянето (през 1967 г.) на специалния режим на пенсиониране на учителите.

В *трети подпараграф* е изследвана организационната рамка на пенсионното осигуряване на учителите в България през периода 1990 – 1999 г. Коментирани са възстановяването на специалния режим на осигуряване на учителите през 1991 г. и последвалите организационни промени. Споделено е становището, че запазеното право на добавка по реда на чл. 10, ал. 3 от Закона за пенсиите (в редакцията от 1975 г.) облагодетелства лицата, заемащи учителска длъжност със степен на образование, по-ниско от висше, предвид по-ранната възраст, поставяща началото на тяхното професионално развитие.

В *четвърти подпараграф* е представено развитието на пенсионното осигуряване на учителите в България в условията на съвременната публична пенсионноосигурителна система. Изследван е специалният режим на пенсиониране на учителите, уреден в §5 от Преходните и заключителни разпоредби на Кодекса за задължителното обществено осигуряване (от 2003 г. – Кодекс за социално осигуряване). Организационните промени през периода 2000 – 2015 г. са проследени в хронологичен порядък и са подложени на дискусия в контекста на развитието и утвърждаването на специалния режим на пенсиониране на учителите и неговата естествена трансформация от временен в устойчив траен компонент на съвременната пенсионноосигурителна система на България. Коментирани са отмяната на §5 от преходните и заключителни разпоредби на КСО и разписването на специалния режим на осигуряване на учителите, считано от 01.01.2016 г., в текста на чл. 69в от КСО. Констатирано е, че разпоредбите на чл. 69в, ал. 1 от КСО кореспондират с разпоредбите на §5, ал. 1 от ПЗР на КСО, разпоредбите на чл. 69в, ал. 2 от КСО кореспондират с разпоредбите на §5, ал. 2 от ПЗР на КСО, разпоредбите на чл. 69в, ал. 3 от КСО кореспондират с разпоредбите на §5, ал. 3 от ПЗР на КСО, а разпоредбите на чл. 69в, ал. 4 от КСО кореспондират с разпоредбите на §5, ал. 4 от ПЗР на КСО. Установено е, че специалните изисквания за възраст и учителски стаж, при които учителите придобиват право на пенсия, в сравнение с общите условия на чл. 68, ал. 1 и 2 от КСО, в дългосрочен план са, съответно, с 3 години възраст и с 11 г. и 4 м. стаж по-ниски от заложените 65-годишна възраст и 37 г. осигурителен стаж за жените и с 3 години възраст и с 9 г. и 4 м. стаж по-ниски от заложените 65-годишна възраст и 40 г. осигурителен стаж за мъжете. Проучен е механизмът на определяне на плащанията при пенсиониране на учителите и обвързването на техния размер с размерите на плащанията, отпускани от публичното пенсионно осигуряване в

България. Обосновано е становището, че специалният режим за пенсиониране на учителите се развива в тясна връзка и е интегриран в общия режим на пенсиониране в България, а специалните изисквания за възраст и учителски стаж предоставят възможността за пенсиониране при по-благоприятни условия в сравнение с аналогичните условия за придобиване право на пенсия в общия случай. Аргументирано е твърдението, че механизмът на определяне размера на пенсиите на учителите принципно е обвързан и на практика диференцира размера на пенсията за осигурителен стаж и възраст чрез системата от бонуси (добавки) и санкции (намаления), определяни във всяка конкретна ситуация, а специалният режим на пенсиониране на учителите в България във финансово отношение е гарантиран с ресурсите на фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване и на Учителския пенсионен фонд.

Пети подпараграф насочва вниманието към финансово-организационната обособеност на пенсионното осигуряване на учителите в България. Изследван е статутът на Учителския пенсионен фонд, гарантиращ разходопокривно финансиране на плащанията, отпускани по реда на специалния режим на пенсиониране (професионалната пенсионна схема) на учителите. Промените в нормативната уредба на неговото функциониране са проследени в хронологичен порядък и са коментирани в контекста на създаването му като извънбюджетна сметка, управлявана от Националния осигурителен институт, намеренията за трансформирането му в Универсален пенсионен фонд и превръщането му в относително самостоятелна част от държавното обществено осигуряване, с годишен бюджет, приеман със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година като приложение към него, но без да бъде включван в консолидирания бюджет на държавното обществено осигуряване.

В обобщение на изложеното във Втора глава са направени следните *изводи*:

- Развитието на пенсионното осигуряване в България е в унисон с тенденциите на развитие и утвърждаване на социалноосигурителните системи като фундамент на социалната сигурност – от отделни осигуровки, покриващи отделни рискове и покровителстващи отделни категории икономически активни лица, към постепенно унифициране на режимите на осигуряване на различните категории осигурени лица, окрупняване на съществуващите осигуровки, обобществяване на социалноосигурителната система и стремеж към повишаване равнището на предоставяната защита;

- Развитието на пенсионноосигурителната защита на учителите в България е обусловено от социално-икономическото развитие на страната и еволюционните изменения и утвърждаване на социалното осигуряване. Появило се първоначално като самостоятелна осигуровка, пенсионното осигуряване на учителите постепенно загубва своята автономност и се превръща в част от интегралната пенсионноосигурителна система на страната;

- Неголямата численост на учителите и приравняването на учителския труд към труда на работниците и служителите обясняват сравнително ранната загуба на специалния режим (в сравнение с други специфични категории лица) и провеждането на пенсионното осигуряване на учителите през по-голямата част от периода на развитие на социалноосигурителната система в условията на централно-планова икономика и социалистическо политическо устройство на страната в рамките на т.нар. работническо осигуряване, по правила, идентични с правилата за осигуряване на всички наети лица;

- Обществено-политическите и икономическите трансформации в българското общество обуславят реформите в социалноосигурителната

система и възраждането на специалния режим на пенсионно осигуряване на учителите. Независимо от преценката за недостатъчността на основанията за включване на учителския труд към „привилегированата“ втора категория труд, законодателят регламентира облекчени условия, а в определени случаи – и бонуси при пенсиониране на учителите, обезпечени с ресурсите на специално създадения за целта Учителски пенсионен фонд;

- Във всички случаи и на всеки етап от развитие на пенсионното осигуряване на учителите в България, специалните изисквания за стаж и възраст отразяват спецификата на учителския труд, а предоставяните пенсии са определяни в пряка или косвена зависимост от получаваното персонално възнаграждение, без, обаче, да бъдат отчитани значимостта, ролята и приноса на учителската професия за социално-икономическото развитие и просперитет на българското общество.

Глава III. Перспективи пред пенсионноосигурителната защита на учителите в България

Трета глава на дисертационния труд е в обем 41 страници и е структурирана в три параграфа.

Параграф 1. Характеристика и оценка на труда на учителите в България е разработен в три подпараграфа: 1.1. Параметрите на образователната система като среда и детерминанта на труда на учителите в България; 1.2. Качествени измерения и персонални характеристики на труда на учителите в България и 1.3. Ефекти и значимост на труда на учителите в България. В него вниманието е насочено към очертаване на количествените и качествените характеристики и ефекти от труда на учителите в България, възприемани като основа за аргументиране на предложения за развитие и усъвършенстване на тяхната пенсионноосигурителна защита.

В *първи подпараграф* са проучени формалните параметри на образователната система в България с акцент върху обучението, осъществявано в предучилищното, в основното и в средното образование. Изследвана е динамиката на броя на обучаваните, броя и структурата на учебните заведения и броя на заетите в сферата на образованието. Установено е, че общият брой на преподавателите в предучилищното, началното, прогимназиалното и средното образование и в професионалното обучение след завършено средно образование през 2015 г. е 78690 души, при общ брой на заетите в сферата на образованието (в т.ч. и във висшето образование) 185,6 хил. души (6,12% от общия брой на заетите лица в националната икономика), общ брой на учебните заведения 4910 и общо записани за обучение 982402 лица.

Втори подпараграф насочва вниманието към очертаване спецификата на учителската професия и изучаване на качествените характеристики на труда на учителите в България. Изследването е насочено към оценяване на професионално-квалификационното равнище на българските учители. Отстоява се становището, че паралелно с регистрираното през периода 2010 – 2015 г. намаление на общия брой на преподавателите в общообразователните и професионалните учебни заведения протичат процеси на оптимизиране на структурата на преподавателския състав по степен на завършено образование.

В *трети подпараграф* е направена оценка на значимостта на труда на учителите в България. Изследвани са общественозначимите положителни ефекти и индивидуални ползи от подобреното образователно равнище на българското население. Статистическите наблюдения на възнагражденията и разходите за труд, проведени през 2002 г., 2006 г., 2010 г. и 2014 г., убедително показват нарастването на brutните трудови възнаграждения на наетите лица със завършването на по-висока степен на образование и упражняване на професии със завишени изисквания по

отношение на притежаваната професионална квалификация. Установено е, че през периода 2010 - 2015 г. относителният дял на населението във възрастовия интервал 25-64 години с участие в образование и обучение нараства от 1,3% през 2010 г. на 1,7% през 2015 г., а относителният дял на населението на възраст от 30 до 34 години със завършено висше образование нараства от 28,0% през 2010 г. на 32,1% през 2015 г. Отстоява се становището, че нарастването на относителния дял на заетите лица с висше и средно образование в броя на заетите лица през периода 2010 – 2015 г. като цяло е придружено от нарастване на създаваната през отделните години брутна добавена стойност, а икономическите дейности, в които относителният дял на заетите лица с висше и средно образование в общия брой на заетите лица се доближава и превишава средната стойност на показателя за страната се отличават със значителен принос за създаването на брутна добавена стойност и с регистрирани най-високи средни годишни работни заплати на наетите лица. Констатирано е, че формираните формални доходи в икономическите дейности с пряко отношение към формирането и възпроизводството на работната сила и човешкия капитал - дейностите Хуманно здравеопазване и социална работа (Q) и Образование (P) са в размер, съответно, малко над (приблизително 104,2% спрямо средната годишна работна заплата на наетите лица през 2015 г.) и под (приблизително 96,9% спрямо средната годишна работна заплата на наетите лица през 2015 г.) средния за страната, във връзка с което е обосновано твърдението, че те не представляват реално отражение на приноса на заетите в тях лица за постиганото цялостно обществено развитие и просперитет.

Параграф 2. Емпирична характеристика и оценка на пенсионноосигурителната защита на учителите в България е разработен в два подпараграфа: 2.1. Характеристика и оценка на публичната пенсионноосигурителна защита на учителите и финансовото

състояние на Учителския пенсионен фонд и 2.2. Характеристика и оценка на допълнителното пенсионно осигуряване на учителите в България. В него е извършена оценка на достигнатите степен на развитие и равнище на пенсионноосигурителната защита на учителите в България.

В *подпараграф 1* е проучено състоянието на пенсионноосигурителната защита на учителите, осъществявана в рамките на публичното пенсионно осигуряване в България. Въз основа на официална статистическа информация за периода 2011 – 2015 г. е изследвана динамиката на броя на учителите, формиращи съвкупността от лица, осигурявани в Учителския пенсионен фонд и представляващи част от съвкупността от лица, осигурявани в държавното обществено осигуряване, на средната работна заплата и на средния осигурителен доход – както на учителите, така и на осигурените в държавното обществено осигуряване лица, на средния осигурителен стаж и на средния индивидуален коефициент – както при пенсиониране на учителите, така и при пенсиониране с пенсия от държавното обществено осигуряване, на броя на пенсионерите от Учителския пенсионен фонд – общо и с новоотпуснати през съответната година пенсии, на броя на пенсионерите и на параметрите на плащанията, отпуснати по реда на специалния режим на осигуряване на учителите - §5, ал. 2, ал. 3 и ал. 4 от ПЗР на КСО и на приходите и разходите на Учителския пенсионен фонд. Установено е, че през 2015 г. средният намален размер на срочната пенсия на учителите, отпусната по реда на §5, ал. 2 от ПЗР на КСО, изплащана от Учителския пенсионен фонд, е 323,07 лв., средният основен размер на пенсията на учителите, пенсионирани по реда на §5, ал. 4 от ПЗР на КСО, изплащана от Учителския пенсионен фонд е 269,50 лв., средният основен размер на пенсията на учителите, пенсионирани по реда на §5, ал. 3 от ПЗР на КСО, изплащана от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване е 320,41 лв. при среден размер на добавката, изплащана от Учителския

пенсионен фонд към пенсиите на лицата, пенсионирани по реда на §5, ал. 3 от ПЗР на КСО 62,35 лв. През същата година средният основен размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст е 289,87 лв., а средният размер на изплащаната пенсия за осигурителен стаж и възраст е 339,68 лв. Констатирано е, че през периода 2011 – 2015 г. темповете на нарастване на разходите на Учителския пенсионен фонд са по-големи от темповете на нарастване на приходите, което обуславя и намалението на размера на свободния ресурс.

В *подпараграф 2* е оценено състоянието на допълнителното пенсионно осигуряване на учителите в България. Изчислени са хипотетичният среден размер на натрупванията по партидите на учителите в универсални пенсионни фондове през 2015 г. (при допускания за размер на вноска от осигурителен доход, съответстващ на средния размер на осигурителния доход на учителите през съответната година, след приспадане на такса по реда на чл. 201, ал. 1, т. 1 от КСО в размер 5%, и при допускания за доходност, равна на средната постигната доходност от управлението на активите в универсалните пенсионни фондове, оповестена от КФН, след приспадане на инвестиционна такса по реда на чл. 201, ал. 1, т. 2 от КСО в размер 1%) и хипотетичният среден годишен размер на пенсия от универсален пенсионен фонд, изплащана за срок 5, 10 и 15 години (по логиката на зависимостите, използвани при определяне параметрите на *p*-срочните финансови пренумерандо ренти за определен срок и при допускания за техническа лихва 5%). Коментирани са възможностите, предвиждани от осигурителното законодателство, за повишаване равнището на пенсионноосигурителната защита на учителите в България чрез провеждане на допълнително доброволно пенсионно осигуряване на учителите (чрез участие във фондове за допълнително доброволно пенсионно осигуряване и/или във фондове за допълнително доброволно пенсионно осигуряване по професионални пенсионни схеми,

уредени в колективно споразумение или в колективен трудов договор, с регламентацията относно условията и обхвата на осигуряването, размера на осигурителната вноска и видовете пенсионни плащания), които, обаче, към момента остават неизползвани. Отстоява се становището, че колективното трудово договаряне в сферата на образованието традиционно насочва вниманието към значимите проблеми на социалните придобивки и заплащането на учителския труд, но не и към тяхното пенсионно осигуряване.

Параграф 3. Възможности за развитие на пенсионното осигуряване на учителите в условията на многоколонния осигурителен модел на България е разработен в три подпараграфа: 3.1. Възможности за усъвършенстване механизма на определяне размерите на пенсиите за осигурителен стаж и възраст на учителите от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване в България; 3.2. Възможности за усъвършенстване механизма на определяне размерите на плащанията от Учителския пенсионен фонд и 3.3. Оценка на ефектите от формулираните предложения за усъвършенстване механизма на определяне размерите на учителските пенсии и плащанията от Учителския пенсионен фонд. В него вниманието е насочено към оценка на социалните измерения на развитието и равнището на пенсионноосигурителната защита на учителите в България, параметризирани чрез режима на осигурителните плащания, предоставяни по реда на чл. 69в от КСО. Аргументирано е твърдението, че техният размер се определя по общия ред и предимно съобразно осигурителните права, формирани от осигуряването на лицата във фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване, в пряка връзка и зависимост от получаваните трудови доходи и диференциран, при определени условия и в недостатъчна степен, в зависимост от параметрите на осигуряването на лицата в Учителския пенсионен фонд. Отстоява се становището, че предприетите действия по повишаване размерите на учителските

възнаграждения (в т.ч. и през 2017 г.) са необходима стъпка към тяхното обективизиране спрямо сложността, отговорността и качеството на труда на учителите и в дългосрочен план гарантират повишаване и на размерите на учителските пенсии. Обоснована е необходимостта от предприемането на коригиращи действия за развитието и усъвършенстването на пенсионноосигурителната защита на учителите, кореспондиращи както с осигурителния принос и персоналните осигурителни права, така и с ролята и значимостта на учителската професия за постигане на цялостно социално-икономическо развитие и просперитет в българското общество.

В *подпараграф 1* е формулирано предложение за обвързването на размерите на учителските пенсии за осигурителен стаж и възраст, изплащани от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване, с приноса на труда на учителите за цялостното социално-икономическо развитие и личен и обществен просперитет чрез използването на специфичен коефициент, интегриращ равнището на заплащането на труда, дела на заетите с висше и средно образование и дела на създадената брутна добавена стойност в производства и услуги, групирани поради относително еднородния си характер в икономическите дейности на националната икономика. За изчисляване стойността на предлагания коефициент, условно отразяващ приноса на труда на учителите и с капацитет за използване като елемент от механизма на определяне размерите на учителските пенсии е конструирана следната зависимост:

$$K_{\text{Пуч}} = \sum_{i=1}^n \frac{C_{\text{ррЗ}}_i}{C_{\text{ррЗ}}} \times \text{ДЗВСО}_i \times \text{ДСБДС}_i \quad , \text{ където:}$$

$K_{\text{Пуч}}$ - Коефициент, отразяващ приноса на учителите за постигане на цялостно социално-икономическо развитие и личен и обществен просперитет;

$C_{\text{ррЗ}}_i$ - Средна работна заплата в i -тата икономическа дейност;

СрРЗ - Средна работна заплата в страната;

ДЗВСО_{*i*} - Дял на заетите с висше и средно образование в общия брой на заетите в *i*-тата икономическа дейност;

ДСБДС_{*i*} - Дял на създадената брутна добавена стойност в *i*-тата икономическа дейност в общия обем на създадената брутна добавена стойност във всички икономически дейности;

I ... n - съответната икономическа дейност от икономиката на страната.

В *подпараграф 2* е обоснована необходимостта от пряко обвързване размерите на плащанията, отпускани по специалния режим на осигуряване на учителите, с осигурителните права, произтичащи от осигуряването в Учителския пенсионен фонд. Формулирано е предложение за определяне размера на плащанията от Учителския пенсионен фонд и поставянето им в зависимост от осигурителния принос на лицата, интегриращ продължителността на периодите на осигуряване и величината на осигурителната вноска. В този случай равнището и размерът на плащането, извършвано за сметка на Учителския пенсионен фонд, ще варират в зависимост от продължителността на неговото получаване, съответно, до 3 години (36 месеца) - за получаване на срочна пенсия в случаите на пенсиониране по реда на чл. 69в, ал. 2, до края на живота - за получаване на добавка от Учителския пенсионен фонд в случаите на пенсиониране по реда на чл. 69в, ал. 3 от КСО и до 2 години (24 месеца) – за получаване на срочна пенсия в случаите на пенсиониране по реда на чл. 69в, ал. 4 от КСО. Определянето на персоналният осигурителен принос, калкулиран като норма на 1 лв. осигурителен доход, и на равнището и размера на плащанията с източник Учителския пенсионен фонд, независимо от това, дали става въпрос за срочна пенсия, за добавка към пенсия за осигурителен стаж и възраст или за паричния еквивалент на натрупани, но

нематериализирани осигурителни права, са моделирани при използване на следните зависимости:

$$P_{\text{оп}(\%)} = \sum_{i=1}^n \text{ОВн}(\%) \quad , \text{ където}$$

$P_{\text{оп}(\%)}$ - Персонален осигурителен принос, калкулиран като норма на 1 лв. осигурителен доход;

$\text{ОсВн}(\%)_i$ - Осигурителна вноска (% от всеки 1 лв. осигурителен доход) през i -ия период (месец) на участие в осигуряването;

$1 \dots n$ - съответния период (месец) с участие в осигуряване;

$$P_{\text{оп}(\%)} = \frac{P_{\text{оп}(\%)}}{T} \quad , \text{ където:}$$

$P_{\text{оп}(\%)}$ - Равнище на осигурителното плащане, определено като норма на 1 лв. осигурителен доход;

T - продължителност на периода (години или месеци) на фиксирано или очаквано получаване на осигурителното плащане;

и

$$P_{\text{р}(\text{лв.})} = \text{СрОсД}_{\text{УчПФотп.}} \times \text{ИК}_{\text{УчПФ}} \times P_{\text{оп}(\%)} \quad , \text{ където:}$$

$P_{\text{р}(\text{лв.})}$ - Размер на осигурителното плащане;

$\text{СрОсД}_{\text{УчПФотп.}}$ - Среден осигурителен доход на осигурените в Учителския пенсионен фонд лица към момента на отпускане на плащането;

$\text{ИК}_{\text{УчПФ}}$ - Индивидуален коефициент, отразяващ участието на осигурените в Учителския пенсионен фонд лица съобразно персоналия осигурителен доход (изчисляван по начин, аналогичен на начина на изчисляване на Индивидуален коефициент във връзка с определяне размерите на пенсиите за трудова дейност);

$R_{оп}(\%)$ - Равнище на осигурителното плащане, определено като норма на 1 лв. осигурителен доход.

В *подпараграф 3* е направена оценка на социалните и икономическите измерения на ефектите от формулираните предложения. Отстоява се становището, че обвързването на размерите на учителските пенсии за осигурителен стаж и възраст, изплащани от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване, с приноса на труда на учителите за постигане на цялостно социално-икономическо развитие и личен и обществен просперитет води до желан социален ефект в случаите, когато предлаганият коефициент, отразяващ въпросния принос на учителите ($K_{Пуч}$), приема стойности, превишаващи 1.

Изчислен е хипотетичен размер на учителската пенсия за осигурителен стаж и възраст с отчетен принос на труда на учителите за постигане на цялостно социално-икономическо развитие и личен и обществен просперитет при среден основен размер на учителската пенсия, изплащана от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване през 2015 г. 320,41 лв. и стойности на $K_{Пуч}$, изчислени за 2015г. (334,83 лв.) и за 5-годишния период 2011 - 2015г. (341,88 лв.). Генерираният допълнителен разход в двата случая представлява, съответно, 0,06% и 0,09% от общия разход за пенсии за осигурителен стаж и възраст, а необходимият минимален хипотетичен размер на допълнителната осигурителна вноска, която би била достатъчна, за да гарантира набавянето на необходимия ресурс, позволяващ реализация на формулираното предложение, е в пренебрежимо малък размер, съответно, 0,015% и 0,022%.

Изчислени са и хипотетичните равнища на плащанията от Учителския пенсионен фонд при допускания за минимална продължителност на участие в него 308 месеца за жените и 368 месеца за мъжете, при размер на осигурителната вноска 4,3%, 4,25% от които условно персонализирани и 0,25% за формиране на общ резерв, при

максимална продължителност на получаване на срочна пенсия от Учителския пенсионен фонд при пенсиониране по реда на чл. 69в, ал. 2 от КСО и съобразно разпоредбите на чл. 19, ал. 6 от НПОС 36 месеца, при максималната възможна продължителност на получаване на срочна пенсия от Учителския пенсионен фонд при пенсиониране по реда на чл. 69в, ал. 4 от КСО и съобразно разпоредбите на чл. 19, ал. 7 от НПОС 24 месеца и при максимална възможна продължителност на получаване на добавка от Учителския пенсионен фонд по реда на чл. 69в, ал. 3 от КСО към пенсията за осигурителен стаж и възраст, изплащана от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване, съпадаща с очакваната продължителност на човешкия живот след пенсиониране при изпълнение на изискванията на чл. 68, ал. 1 и 2 от КСО, но не по-рано от възрастта по чл. 68, ал. 1 от КСО, съответно, 14,09 години за мъжете и 17,63 години за жените.

Хипотетичното равнище на срочната пенсия, изплащана от Учителския пенсионен фонд по реда на чл. 69в, ал. 2 от КСО за срок 36 месеца би било, съответно, 36,36% за жените и 43,44% за мъжете от средния осигурителен доход на осигурените в него лица към момента на отпускане на плащането, персонализиран с помощта на индивидуалния коефициент, отразяващ участието на лицата във фонда съобразно личния осигурителен доход. Хипотетичното равнище на срочната пенсия, изплащана от Учителския пенсионен фонд по реда на чл. 69в, ал. 4 от КСО за срок 24 месеца би било, съответно, 54,54% за жените и 65,16% за мъжете. Хипотетичното равнище на добавката по реда на чл. 69в, ал. 3 от КСО, изплащана за период 14,09 години за мъжете (169,08 месеца) и 17,63 години за жените (211,56 месеца) би било, съответно, 9,25% за мъжете и 6,19% за жените.

Установено е, че при допускания за личен осигурителен доход в размер, съпадащ със средния осигурителен доход на осигурените в

Учителския пенсионен фонд лица през всеки отделен период на участие в осигуряването (стойност на индивидуалния коефициент, отразяващ участието на лицата в Учителския пенсионен фонд, равна на 1), хипотетичните равнища на плащанията по чл. 69в, ал. 2 (36,36% за жените и 43,44% за мъжете) и ал. 4 (54,54% за жените и 65,16% за мъжете) от КСО, представени в % от средния осигурителен доход на осигурените в Учителския пенсионен фонд лица, превишават равнищата на плащанията, отпускани по реда на §5, ал. 2 (35,70% за жените и 41,64% за мъжете) и §5, ал. 4 (30,24% за жените и 36,06% за мъжете) от ПЗР на КСО през 2015 г., а хипотетичните равнища на плащанията по чл. 69в, ал. 3 от КСО (6,19% за жените и 9,25% за мъжете), отново представени в % от средния осигурителен доход на осигурените в Учителския пенсионен фонд лица, са напълно съизмерими с равнището на плащанията, отпускани по реда на §5, ал. 3 от ПЗР на КСО през 2015 г. – 7,01% за жените и 7,06% за мъжете.

Аргументирано е твърдението, че определянето на размерите на плащанията от Учителския пенсионен фонд съобразно персоналният осигурителен принос, калкулиран като норма на 1 лв. осигурителен доход, позволява трансформирането на натрупани, но нематериализирани осигурителни права (в случай на участие в Учителския пенсионен фонд, но при неизпълнение на специалните изисквания за учителски стаж на чл. 69в, ал. 1 от КСО) в добавка към осигурителни плащания, отпускани от фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване – възможност, която към момента българското осигурително законодателство не предвижда.

В обобщение на изложеното в Трета глава са направени следните *изводи*:

- Трудът на учителите в България се отличава със своите сложност, отговорност и високо качество, изискващи адекватно ниво на

професионална подготовка и многостранна компетентност, използвани и развивани в образователния процес при формиране на фундаменталните измерения на човешкия капитал на нацията. Общественозначимите положителни ефекти и индивидуални ползи от подобреното образователно равнище на българското население разкриват специфичната роля и изключителен принос на учителската професия за постигане на цялостно социално-икономическо развитие и личен просперитет, които, обаче, не намират адекватно отражение в равнището на формалните доходи, формирани в сферата на образованието;

- Традиционният механизъм на пенсионното осигуряване, поставящ размерите на осигурителните плащания в пряка зависимост от продължителността на осигурителния стаж и размера на получаваните трудови възнаграждения, формира основен размер на учителските пенсии за осигурителен стаж и възраст под средния за страната, а плащанията от Учителския пенсионен фонд са в размер, в по-голяма степен обвързан с участието на лицата във фонд „Пенсии“ на държавното обществено осигуряване;

- Евентуалното обвързване на размера на учителските пенсии за осигурителен стаж и възраст с приноса на учителската професия за социално-икономическото развитие и просперитет в българското общество при стойности на предлагания коефициент, превишаващи 1, повишава равнището на публичната пенсионноосигурителна защита на учителите и превръща механизма на пенсионното осигуряване в своеобразен социално-икономически коректив на заплащането на учителския труд;

- Предложенията за определяне размерите на плащанията от Учителския пенсионен фонд съобразно персоналният осигурителен принос позволяват разширяване на кръга от предоставяни осигурителни плащания, в т.ч. и в случаи на инвалидност, с капацитет за развитие на специалния режим на осигуряване на учителите и трансформирането му в модерна

автономна солидарна разходопокривна професионална пенсионна схема като финансово-организационна алтернатива на традиционните професионални пенсионни схеми в допълнителното задължително пенсионно осигуряване в България.

Заключение

В заключение, в обобщен вид, са представени основните изводи и постигнатите изследователски резултати. Констатирано е изпълнението на поставените цел и задачи, с което е аргументирана и тезата на дисертационния труд. Предлаганите организационни решения представляват логичен завършек на изследването. Те са резултат от систематизиране, обобщаване и авторова интерпретация на достатъчен обем информация с теоретико-методологически и емпиричен характер и притежават значим капацитет за развитие и усъвършенстване на пенсионноосигурителната защита на учителите в България. Очертаните проблеми, свързани с изследваната проблематика, но останали извън обхвата на дисертационния труд, са маркирани като предмет на бъдещи изследвания и разработки.

IV. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка (социално дело), декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема **Възможности за усъвършенстване на пенсионноосигурителната защита на учителите в България** са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.

2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и други съответства на обективната истина.

3. Резултатите, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

гр. Свищов

Декларатор:.....

..... 2017 г.

V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Очертаването на ролята на учителската професия в процеса на формиране на човешкия капитал на нацията и приноса на учителския труд за постигане на социално-икономическо развитие и просперитет в обществото;

- Изследването на принципните особености на пенсионноосигурителната защита на учителите и възможностите за проявление на пенсионното осигуряване като социално-икономически коректив в случаи на пазарно недооценяване на учителския труд;

- Проучването на организационната специфика и финансова обособеност на пенсионното осигуряване на учителите като елемент от българската пенсионноосигурителна система;

- Оценяването на значимостта на учителската професия и приноса на учителския труд за социално-икономическото развитие и просперитет в българското общество;

- Диагностицирането на пенсионноосигурителната защита на учителите в България и формулираните аргументирани предложения, обвързващи размера на учителските пенсии за осигурителен стаж и възраст с приноса на труда на учителите за постигане на социално-икономическо развитие и просперитет в българското общество и поставящи размера на плащанията от Учителския пенсионен фонд в зависимост от персоналия осигурителен принос.

VI. СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ДОКТОРАНТА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. Статии:

1. Маринов, М. Социално-икономически измерения на труда и проблеми на пенсионното осигуряване на учителите в България. Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“, книга 11, Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов, 2016, с. 301 - 324

2. Маринов, М. Икономическата активност и заетостта като основа на просперитета в съвременното общество – връзки и взаимозависимости с качеството на труда и човешкия капитал. Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“, книга 8, Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов, 2014, с. 305 - 319

3. Маринов, М. Пенсионноосигурителна защита на учителите в България – проблеми и перспективи. Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“, книга 6, Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов, 2013, с. 484 – 491.

II. Доклади:

1. Маринов, М. Допълнителното пенсионно осигуряване и пенсионноосигурителната защита на учителите в България. Сборник с доклади от Национална конференция с международно участие „Застрахователният и осигурителният пазар: визия, приоритети и очаквания за управление на промяната“, Свищов, 14-15 октомври, 2016, с. 338 – 345.

2. Маринов, М. Възможности за развитие на пенсионното осигуряване на учителите в България. Сборник с доклади от Кръгла маса с международно участие на тема: „Търговският и туристическият бизнес в условията на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“ - том II, Свищов, 21.10.2016 г., с. 392 - 400.